

Friluftsliv som nasjonsbygger¹

*Forelesning ved konferansen «Friluftsliv for alle»,
Vestre Toten kulturhus, 29. august 2014.
Førsteamanuensis Bjørn Tordsson,
Høgskolen i Telemark*

Man kan selvsagt forklare enkelt det med at Norge har mye spennende natur. Friluftsliv har vært et lett tilgjengelig gode. Så lenge idealet om enkelhet fikk råde, var det billig, og dermed tilgjengelig for de fleste. Noen mener også at friluftslivets stilling i Norge er resultat av sulteforing. I en underutviklet europeisk utkant har naturmøte fått erstatte en etablert høgkultur, som kan gi mer næringsrik åndelig føde.

Uansett: Uten tvil står friluftsliv sterkere i norsk bevissthet enn i land »som det er naturlig å sammenlikne seg med«. En ofte oversett årsak er at friluftslivet har spilt en betydningsfull rolle i de historiske fellesprosjektene, knyttet til ulike tiders utfordringer: en ideologisk rolle, men også en pedagogisk. Jeg tenker på det *nasjonale* prosjektet fra 1814 og frem til 1905, på mellomkrigstidens konfliktfylte *sosiale* integreringsprosjekt, på etterkrigstidens *moderniseringsprosjekt* og på alternativbevegelsens motreaksjon mot dette ved slutten av forrige århundre: det *økososiale* prosjektet. Vår oppgave er å gi friluftslivet en meningsfull rolle i samtidens utfordringer.

*

I tiden fra 1814 og frem til 1905 var det *nasjonale spørsmålet* det sentrale. Oppgaven var å forme politiske institusjoner, men også nasjonens identitet: å forene by og bygd, nåtid og fortid, kultur og natur, dannelse og folkelighet. Det gjaldt å overskue det gitte for å skape det nye.

Hvilke grupper skulle etter 1814 definere landets særtrekk? Neppe et fattig bygdefolk som hadde nok med å lege sårene etter Napoleonkrigens blokade. Hva landet eiet av en dannet elite, i byene langs kysten, snakket et annet språk enn bygdenes dialekter, og hadde blikket vendt mot den kontinentaleuropeiske kulturarven, særlig opplysningstidens ideer. De visste i grunnen lite om Norge.

Men ute i Europa begynte ting å skje. En vital kulturstrømning tok avstand fra opplysningstidens fornuftstro og nyttefilosofi for å dyrke de sterke følelsene, det dramatiske og uregulerte. En ny naturforståelse tok form: naturen er ikke en statisk orden som mennesket bør herske over, men noe organisk voksende, foranderlig, grensesprengende. Villmarken er ekte natur. Og Norge fremsto plutselig som et romantikkens idealland.

Gjennom følelselivets instrumenter – ikke fornuften – lærer mennesket naturens rette vesen å kjenne, samtidig som hun forstår seg selv, fortalte filosofene. Malerne og dikterne var veiviserne til den rette naturforståelsen.

---

¹ For kilder og utdypinger, se Tordsson, Bjørn (2003): *Å svare på naturens åpne tiltale*. En undersøkelse av meningsdimensjoner i norsk friluftsliv på 1900-tallet og en drøftelse av friluftsliv som sosiokulturelt fenomen. Oslo/Bø: Norges idrettshøgskole/Høgskolen i Telemark. Likeens kap.4,5,6 og 8 i Tordsson, Bjørn (2010): *Friluftsliv, kultur og samfunn*. Kristiansand: Høgskoleforlaget. Om bakgrunn og årsaker friluftslivets økonomiske og institusjonelle marginalisering i vår tid har jeg skrevet i *Nytt Norsk Tidsskrift*, nr. 1. 2008.

Et nøkkelord er *stemning*. Landskapet oppløser seg i stemninger og stemninger fortetter seg til landskap, i et kraftspill på like vilkår mellom menneskets indre og den ytre naturen. For dypest sett er menneskeånd og natur ett, mente man.

Snart ble perspektivet en slags kulturanalyse. Folkelynnet i de ulike bygdene er dannet av landskapets egenart, ble det sagt: skogsfolk er sånn, kystfolk slik, og helt annerledes enn fjellfolket. Uansett – den usiviliserte kulturen gror ekte og livsnær opp av naturens mold. Dette ble det nye dannelsesidealet i Europa.

En ny norsk elite, knyttet til nye næringer, tar i løpet av 1800-tallet opp dette programmet i kamp mot den før dominerende embetsmannseliten. Men i Norge var romantikken neppe, som i Europa ellers, en motreaksjon mot opplysningstiden. Opplysning og romantikk fremsto hos oss som tilordnede bevegelser. Dermed begynte hva vi kan kalle et intellektuelt og estetisk landnåm. Det gjaldt å finne *det norske* i natur og folkekultur og foredle dette til en ny nasjonal identitet.

Turismen, og dermed også friluftslivet, fikk en helt sentral rolle i dette prosjektet. Oppgaven var å oppdage landet, beskrive det og gjøre det kjent for et dannet publikum. Hvilken foss er den vakreste: Rjukan eller Vøringsfossen, eller kanskje Skjeggedalsstrengene? Hvilket norsk landskap er *mest typisk norsk* – Jotunheimen, Dovre eller muligens Hardangervidda? Hvor finnes den opprinnelige norske kulturen – i Nordland, Telemark eller Setesdal? Hvorfra bør Jotunheimens fjelltopper beskues, hvis en skal få den skjønneste utsikten? Måter for å fortolke landet blir etablert og popularisert gjennom postkort og prospektkort, billedverker og reiseskildringer, turguider og håndbøker.

By og bygd orienterte seg, på bykulturens premisser, aktivt til hverandre. Bygdene ga råstoffet til nasjonens identitet, men byeliten beholdt privilegiet å utvelge de trekk i natur og folkekultur, som skulle utgjøre Norge: fjellet men ikke kysten, skiene men ikke elveprammen, rosemalingen men ikke oljetrykket, hardingfelen men ikke trekkspillet. Samtidig skulle borgeren heve folket til et høyere kulturnivå, vekk fra uorden og smuss. Jeg siterer fra DNTs aarbok 18??:

Graasvarte og faldeferdige huse, lort og skidt baade ude og inde, kutraakket lige udenfor stuedøren, – medlemmerne av flere slegtled, ofte lidet sams, om hverandre i de samme rum, fra de svagelige kaarfolk og til pattebarnet i vuggen, denne tillige med andre sengesteder i det fælles kjøkken, barnekammer og spiserom!

Maa din kritikk skaffe sig luft, lad den da være beaandet af den forstandige ”missionærs” menneskekjærlige retledning. /.../”Opdager” du sider ved bondens levesæt, som ikke behager dig, saa lad ham altid i dig opdage typen paa den kultiverede, moralsk og intellektuelt, i takt og skik, efterlignelsesværdige foregangsmand.

Turismen ble spredningsveier for urban kultur i bygdene, med blomsterpotter i vinduskarmen, gardiner, øl på flaske og nye krav til hygiene. Men eliten ville også oppdra folket også til et nytt natursyn: å oppleve naturen emosjonelt og estetisk, ikke ene og alene ut fra den «rå nytten».

Byborgeren selv kunne i sitt møte med natur og bygdekultur vinne en personlig identitet knyttet til vill natur og usivilisert folkekultur i tråd med romantikkens idealer.

Friluftslivsmannen – kvinnene kommer senere – kunne bli noe *enda* bedre enn allmuen, nemlig et *dannet* naturmenneske:

Han er som en vild i ødemarken. Og den vildes frihet er hans. Men forskjellig fra den opprindelig vildes. Han har skapt den selv, han har brutt det civiliserte livs tvang, han er undsluppen, frigjort, saa lenge det varer. (DNT-aarbog 1918.)

For snart oppstår et skille innen turismen. I motsetning til den *makelige dussintouristen*, som ferdes med dampbåt og karjol, bor på hotell og gjestgiverier, og opplever naturen kun som tavle og bilde, snakker en om den «sande tourist». Han erfarer naturen med hele sin kropp, gjennomvandreren fjelldalene, vasser elvene, bestiger toppene, sover på marken, tilreder ved den ild han selv tent maten den han selv båret. Slik former den «sande touristen» de offensive karaktertrekk som gir fremgang i et nytt konkurransesamfunn:

Jeg ser i disse fjellturene – sier Emanuel Meyer Mohn, fjellklatringens pioner – en folkeoppdragende makt av stor betydning. For det vi vinner der, er ikke blott bredde om bringen og styrke i leggene så vi kan bevege oss med ”norsk anstand”, men den styrke, det mot, den utholdenhet, den sikkerhet, den snarrådighet, den selvtillit man erhverver sig der, følger oss ned i dalene og fester seg i karakteren og hjelper oss til å stå fast og holde ut mange forhold i livet hvor vi ellers snart ville gi tapt.

Slik ble friluftsliv knyttet til spørsmålet om personlig identitet, eller *karakter*, som dette het i tidens språk. Den nye eliten sto i en særstilling i det moderne samfunnet. Den enkelte kunne og måtte *velge*: utdanning, yrke, karriere, bosted, ekteskap, vennskap, smak og standpunkter. For å bli i ett med seg selv måtte en finne sin individualitet og originalitet, utvikle viljekraft og selvkontroll, i tillegg til sanselighet og følsomhet. Det skjer best i fjellet, høgt over normalitetens flatland, med topper og tinder som eier soliditet i de sterkeste stormer:

Eftersom du lærer at kjende fjeldet under alle slags forhold /.../ saa forstaar du at der er noe i dig selv som er i slegt med naturen der oppe. Fjeldnaturen har uttryk for hver indste avskygning i et menneskesind. Bare at alt er mer avklaret, renere, hævet op i et høiere plan. (Rubenson)

Det nasjonale prosjektet ble særs vellykket. En dannet et felles bilde av Norge. Langt på vei kunne en harmonisere by- og bygdekultur og slo en bro over sosiale skiller. En skapte forestillinger om det tradisjonelle som grunnlag for bygging av den moderne nasjonen. Fremfor alt ble friluftsliv en personlig dannelsesvei. Den enkelte kunne finne en identitet som på en og samme gang var individuell og nasjonal.

Noen av holdningene fra 1800-tallet er jo fortsatt gyldige. Det er vanlig at identiteten, opplevelsen av å *være noen* og å *høre hjemme* et sted, er forankret ved hytta snarere enn på boligadressen: «Jeg bor i Oslo, men vi har hytte i Valdres!»

*

Så et raskt sprang til mellomkrigstiden og *det sosiale prosjektet*. To viktige grupper var utelatt i den harmoniske fortellingen om Norge: voksende skarer av industriarbeidere i byene og småkårsfolk på bygdene. Mellomkrigstiden var preget av sosiale spenninger og gjentatte økonomiske kriser. En var redd samfunnet skulle falle fra hverandre. Kanskje var industrikapitalismen en historiens blindvei? Den industrikritiske grønne polen i

arbeiderbevegelsen så for seg et samfunn preget av småbruk, kystfiske, håndverk og småbedrifter.

Spørsmålet om samfunnets integrering sto sentralt innen alle politiske ideologier. Høyresiden ville gå tilbake til et paternalistisk samfunn med velvillige patroner og lojale undersåtter. Ikke få håpet på sterke høvdinger, førere og unntaksmennesker som massene følger gjennom herdende strabaser. En slik ideologi er ikke ukjent i andre lands friluftsliv. I mellomkrigstidens Norge kom arbeiderbevegelsens bruk av natur til å sette varige spor.

Det blir hevdet at friluftsliv ble utviklet av en urban over- og middelklasse, for deretter å bli adoptert av bredere grupper når økende velstand tillot fritidsinteresser og borgerlige vaner.

Så enkelt er det ikke. Arbeiderens friluftsliv var ikke knyttet til århundreskiftets nasjonale ideologi. En klassebevisst arbeider deltok ikke i de borgerlige spetaklene 17. mai, men sang Internasjonalen i solidaritet med alle jordens bundne trelle den 1. mai. Heller ikke ideologien om to tomme hender og så en strålende karriere, grunnet personlig karakter, passet arbeiderklassens erfaringer. Det gjaldt i stedet å løfte klassen som klasse, gjennom at arbeiderne tok over samfunnsstyringen.

Mange av arbeiderbevegelsens ledere, særlig innen den radikale fløyen, var ivrige friluftsmennesker: Einar Gerhardsen, Oscar Torp, Haakon Lie, Konrad Nordahl, Kyrre Grepp og særlig Martin Tranmæl, partiets ideolog og viktigste opinionsdanner. Som skriver:

Menneskets natur reagerer mot det kapitalistiske samfunns livsformer. Optugtelsen i byer og vedtægter og bundethet faar aldrig makt over menneskesindet. Mennesket søker altid midler til at vende tilbake til naturen. Om saa bare fra lørdag nat til mandag morgen. (Arbeiderbladet 1923.)

Reduksjon av arbeidstiden var arbeiderbevegelsens første reformkrav. Fritiden ble forstått som selve brekkstangen for å forbedre arbeiderens stilling. Den skulle brukes aktivt og målbevisst. Arbeideren skulle få rike opplevelser og utvikle seg åndelig og kulturelt. Tranmæl igjen:

Det gjaldt å vekke arbeidernes interesse for nye idealer. Ut i skogen og opp på fjellet! Det var løsenet. I skogen er det høyt under taket. Rislende bekker, fuglesang, vekslende flora og frisk luft. Det er krefter som kan vekke de slumrende ånder i vårt sinn, og få oss til å føle vårt menneskeverd. (Arbeiderbladet 1938.)

En skulle møte naturen *sammen med andre*, frigjort fra klassesdeling og samfunnsskapt skiller. Naturen skulle fostre arbeideren til en ny måte å være sosial på. I naturen nytter det ikke å være individualist! Einar Gerhardsen forteller i sine memoarer om sin beste kamerat:

På turene viste Tranmæl mange av sine beste menneskelige egenskaper, omsorgsfull og god som han var. Han tok selv den tyngste børa og de hardeste jobbene. Han fant fram til de gode leirplassene, som helst skulle ligge høyt og fritt. Han fant ved og fikk varme og kaffe selv om det så aldri så håpløst ut. Ertesjuk og godartet kranglevoren kunne han være. Det var utslag av hans gode humør. Han tok alt som det falt seg, slik en må gjøre på tur. Ble vi slitne og sultne, fikk vi vite at det var noe vi bare hadde godt av – og ble sjokoladen svidd, så var den ”fransk”, og det var noe særs fint.

Naturen ble forstått som en samfunnskritiker og sosialreformator, og friluftsliv et direkte botemiddel mot sosial nød. Helt fra slutten av 1800-tallet virket arbeiderbevegelsen for vern av turområder og gode kommunikasjoner til friluftsskoger, øyriker og levende bygder. En opprettet utendørsbad, ordnet teltplasser og bygget feriehem, arrangerte friluftsstevner og organiserte sommerkolonier «på landet» for mindre bemidlede familier og underernærte barn.

Men motreaksjoner kom. Stemmer hevdet at arbeidere ikke var *modne* for fritid. «Industriferiene bygger på bolsjevikprinsipper», skrev en rik Oslo-advokat: Badelivet er en grov overdrivelse helsemessig; moralsk forfall og folkeforsimpling følger i friluftslivets spor.

Før friluftsloven i 1957 var retten til fri ferdsel juridisk uklar. Særlig rundt de store byene ble besøkende jagd ut av skogen, avvist fra strendene, avkrevd betaling, møtt av plakater om løse vakthunder og utlagt selvskudd. *Arbeidernes Jeger- og Fiskerforbund* svarte med organisert tjuvjakt og tjuvfiske, med bøtefond og advokathjelp. Martin Tranmæl i Arbeiderbladet løftet frem allemannsretten som selve symbolspørsmålet på klassekampen: her blir det åpenbart hvordan eiernes makt undertrykker folkets rett.

Andre ville bruke friluftsliv som integrerende kraft. Pengesterke velgjørere kjøpte inn bynære naturområder og gjorde disse tilgjengelige for publikum – dette er kimen til friluftsrådene og deres landsforbund. Den Norske Turistforening distanserer seg fra sin individualistiske og elitistiske ideologi og formulerer et sosialt samlende program for friluftslivet:

/Foreningen/ vil, at den ene landsdel skal kjenne den andres kår – den vil sveise vårt vidstrakte land og vårt splittede folk sammen. Gjennom samfølelse og gjensidig aktelse og forståelse skal vårt folk bli større og rikere og samarbeidet om de store felles mål lettere.

Sosial integrering – også speiderbevegelsen får nå sitt gjennombrudd og vil samle landets ungdom i naturen på tvers av klassegrensene for å oppdra til borgerlige og nasjonale dyder. Arbeiderbevegelsen reagerer på borgerlig-militaristiske innslag og svarer med «Røde Speidere», som siden blir FRAM.

Også leirskolen får sitt spede begynnelse. Her skulle klassen *lære å lære* gjennom et direkte møte med naturen i konkrete situasjoner, i og gjennom gruppearbeid. Slik skulle en utvikle kreativitet som fremelsker veiryddere til et nytt samfunn. Et møte skjer i perioden mellom friluftsliv og progressiv pedagogikk, som legger vekt ved allsidig utfoldelse, learning by doing, improvisasjon og nyskaping. Og ikke minst samarbeid. Naturen blir i mellomkrigstiden en sosial arena.

Parallelt med at nye grupper tok del i friluftslivet ble nærområdene, skogene, bygdene og kysten fullgode turmål. Fjellet raget ikke lenger verdimeessig høyere enn andre naturtyper. Et mangfoldig og folkelig friluftsliv ble utviklet, særlig nær storbyene og de nye industristedene.

Ikke alle likte dette. Fridtjof Nansen skriver at en «en feil» ved dette folkelige friluftsliv «er selskabeligheten». Et slikt er ikke egnet til å utvikle ”individualitet, karakterer”, ”dette at lære at stole paa seg selv uten at være avhengig av andre /.../at være selvhjulpen, kunne overvinne hindringene og greie sig i enhver vanskelighet”.

Uansett: Også vår tids friluftsliv er preget av arven fra mellomkrigstidens. Turen er kanskje en typisk skandinavisk form for sosialitet. Vi oppdager flere sider av hverandre enn ellers, og

kan erfare den gode avhengigheten. Disse kvaliteter har en gitt plass også i dagens organiserte former for sosialpedagogikk og resosialisering.

Men noe har vi også mistet. I mellomkrigstiden fremsto friluftsliv som en konkret form for kulturkritikk. Det dreier seg neppe om en filosofi eller en dyptloddende samfunnsanalyse, men å oppleve kontraster. For den som bodde i byenes «gråbeingårder» var teltlivet i frisk luft en enkelhetens luksus, som ga et kritisk perspektiv på hverdagen. Den erfaringen går tapt når våre hytter blir utstyrt med alle urbane bekvemmeligheter, og turutstyret er hightech.

*

Så til *etterkrigstidens moderniseringsprosjekt*. Krigen hadde styrket fellesskapsfølelser og båndene mellom by og bygd. Etablerte motsetninger mistet sin betydning mellom gode nordmenn. Fjellet og skogen fremsto som symboler for frihet og fred, ja, som *allierte* i frihetskampen. Når ”gutta på skauen” under Milorgs ledelse bestyrte kapitulasjonen, var det som at selveste fjellet og skogen gjenerobret det norske samfunnslivet.

I tidlig etterkrigstid finner vi ingenting av den polarisering som preget friluftslivet før krigen. Livet i naturen fremstår som en *nøytral sparkel*, som utlikner forskjeller og gir følelser av likeverd. Forman Edvard Løchen i DNT holder en høytidstale når DNT feirer 80 år i 1948:

Foreningen er Den *Norske* Turistforening, den er åpen for alle og ønsker alle som medlemmer.

Den kjenner ikke standsforskjell. Om noensteds blir det beste ved et demokratisk menneskelig samliv utviklet i fjell og mark.

Slik har det alltid vært. Hjelpsomhet, enkelhet og likefremhet er egenskaper som friluftslivet uvilkårlig kaller frem – og en følger den beste manns råd. /.../

Nettopp de Arbeiderpartiets radikaler, som før krigen var dypt engasjert i friluftsliv, tar over samfunnsstyret. Men programmet er et annet. Krigen hadde demonstrert teknikkens krefter i destruktiv form; nå skal disse i stedet bringe velferd. På to tiår ble et helt nytt samfunn skapt gjennom urbanisering, industrialisering, kraftutbygging, ingeniørvelde, institusjonsbygging, prognoseri og pragmatisk rasjonalisme.

Men slikt passer dårlig med friluftslivets verdier. Idretten, derimot, handler om prestasjonsorientering, systematisk trening, viljens makt over kroppen og konkurranse – i tråd med industrisamfunns mentalitet. Med friske millioner fra Norsk Tipping ble idretten selve moderniseringsagenten, og satset på anlegg og innendørsvirksomheter. Friluftslivet ble aktivt marginalisert når statsapparatet ellers grep inn på alle livsområder. DNT gjorde det strategiske mistaket å definere friluftsliv som en avart av idrett, og bidro dermed til en forkludret ideologisk profil. Men pengene uteble allikevel.

Tidens ideologi kunne vanskelig forenes med friluftslivets. Etterkrigstidens friluftslivslitteratur preges av en skarp tone av *bitterhet* over de raske endringene i landskap og levemåte, en *kritikk* av tidens idealer, og et *sorgarbeid* over tapte kvaliteter i den moderne tilværelsen:

Vekk med alt tomt prat om roen og freden på fjellet. /.../ Fjellet skulle spennes i tvangstrøyen, det skulle gjøre nytte for seg! Sjøene skulle demmes opp, fossene skulle

forsvinne, bilveier skulle føres gjennom alle daler, over alle vidder, opp til de vakreste utsynspunktene.

Og vi fjellromantikere /.../ skulle lære oss å se skjønnheten i golde strender rundt nedtappede sjøer, glede oss over mektige dammer, over rørgater og ledningsmaster. /.../ Den nye tiden var kommet! (Gunnar Raabe 1953.)

Kritikken finner ikke fremtidsrettede argumenter. Forsvar for naturen blir formulert som «skjønnhetsverdier» og «åndelige kvaliteter». En griper tilbake til en individualistisk dannelseskonservativ ideologi. ”Fjellet gjør oss ikke til demokrater, men til individualister” sier Åge Roed i DNT årbok 1960. ”Vi drar ikke av sted for å møte mennesker, men for å møte oss selv.” En reagerer mot det ensrettede, det kollektive og regulerte i det moderne prosjektet:

Standardisering er tidens løsen, avsjeling over hele linjen, dressur, dressur for enhver pris. Det store forfall er i full gang, nå er det kolonnen som teller, makten, massen, det idiotiske flertall. Og tidens menn går tappert i spissen og tramper sine gamle prinsipper under skoene. De var så små før, de er blitt så store nå. (Gabriel Scott i DNT årbok 1954.)

Etterkrigstidens samfunnsideologi og dets friluftsliv skiller lag. Selv om folk bruker naturen som aldri før, får friluftsliv ikke noen positiv ideologisk rolle i etterkrigstidens moderniseringsprosess.

Men dette endres plutselig i slutten av 1960-årene, når en oppdager at friluftsliv engasjerer betraktelig flere enn idrett. Statistisk Sentralbyrå vet år 1970 å fortelle at ”/.../ 89 prosent av befolkningen deltok i friluftsliv i løpet av året /.../ 9 prosent deltok i konkurranseidrett”.

Rekreasjons-ideologien tar form. Fritid i natur skal nå *tjene* industrisamfunnet, øke produktiviteten, spare penger i helsevesenet, kompensere for mangler i urbane boligstrøk. En verdinøytral forvalter- og forskerrekspertise blir etablert, med arsenalet av planleggings- og styringsinstrumenter. Prognoser og statistikk. Klassifisering av behov og utarbeiding av normer og standarder, kategorier, kriterier og kvalitetskrav. Avsatte områder må «bli benyttet fullt ut», for «verdien av et friluftsområde /vil/ være avhengig av på hvilken måte det er satt i stand for formålet», påstår Statistisk Sentralbyrå, og nevner i fleng toaletter, brygger, badeinnretninger, merking, skilting, båthavner, parkeringsplasser, serveringssteder, veier og søppelkasser.

«Die Norwegische Apparatlandschaft», kommenterte Peter Wessel Zapffe syrlig. Men noe enda mer fundamentalt galt var i ferd med å skje med naturen. Og dermed er vi fremme friluftslivets rolle i *det økososiale prosjektet*.

Krise i fiskerier, sort snø i fjelldalene, taus vår, skogdød og forgiftede vann. Ubetalte regninger strømmet inn for hva en trodde var frie goder. En frembrytende vitenskap økologi ga en ny forståelse – natur er ikke slumrende ressurser men et organisk samspill i stadig endring, allikevel med absolutter og tålegrenser. Naturen fremsto som en moralsk målestokk, og økologien inspirerte til et nytt samfunnssyn: symbiose, mangfold, likestilling og improvisasjonsevne i stedet for konkurranse, kamp for tilværelsen, standardisering og planleggingstro.

«Miljøkrisen har muligheten for å redde oss over i en annen bane med nytt kriterium på fremskritt og rasjonalitet», skrev Arne Næss i klassikeren *Økologi, samfunn og livsstil*. «...en

ny start, nye sosiale former for samliv forenet med et teknisk høyt nivå, økonomisk fremskritt (uten 'vekst') og mer allsidig livsopplevelse.»

En av hovedveiene til dette samfunnet, er friluftsliv, mente Næss – sammen med for eksempel Nils Faarlund og Sigmund Kvaløy Setereng. Idrettshøgskolens Gunnar Breivik var i 1978 ikke mindre ambisiøs på friluftslivets vegne:

Teknokulturen har spilt fallitt. Vi må derfor forvandle den fra grunnen av, utvikle en ny teknikk (og kanskje en ny vitenskap). Vi må utvikle nye tankeformer og nye livsformer. Friluftsliv er både en tankeform og en livsform.

Med slike enorme pretensjoner var det ikke likegyldig *hvordan* den enkelte drev friluftsliv. Selv ordbruk og valg av utstyr ble uttrykk for fundamentale verdivalg. Friluftslivet skulle være den sfære hvor det *rette* naturforholdet viser seg i symbolhandlinger, hvor en ikke sjelden litt tungføtt pre-reflektert holdning til naturen skulle komme til uttrykk. Jeg siterer Nils Faarlund:

God fjellskikk vil si å velge med omhu NÅR en drar, HVOR en drar, HVA en tar seg til, og HVEM en drar sammen med. Når disse 4 grunnspørsmålene bak tur-etter-evne er besvart, står det igjen å finne frem til HVORDAN livet i fjellet bør foregå fra dag til dag.

Gjenoppgagelsen i samme periode av den bygdefolkelige utmarkstradisjonen vitaliserte friluftslivet. Særlig i tradisjonell kystkultur fant en livsmåter, holdninger, kunnskaper og ferdigheter som blomstrer uten å ta kvelertak på naturen. Jon Bojer Godal og Atle Tellnes ble sentrale i arbeidet på å berge denne kunnskapen og gi den nye former i *naturliv*, med tidens term. Jeg siterer Jon Bojer Godal:

Naturlivet bygger på nordisk kulturbakgrunn. Eit sentralt punkt i vår nordiske og bygdenorske kultur har vori at ein ikkje skal gå ærendelaus. Ærendeløyse tyder å stille seg utanfor sammanhengen. /.../

Eit samfunn som tuftar seg på prinsippet om at alle ting er til for noko har ikke avfall. Et samfunn uten avfall er eit samfunn i økologisk balanse. /.../

Friluftslivet ble en betydningsfull del av alternativbevegelsens nye samfunnsfront, som forente økologiske perspektiver med en mer radikal samfunnskritikk i allianse med bygdefolkelige strømninger i kamp for naturvern, ny livsstil og alternative former for demokrati. Økopolitikk sto sentralt i kampen mot fellesmarkedet. Også viktige trekk i den anti-modernisme, som hadde fremstått som politisk konservatisme, får nå radikale fortegn. Selv det Høyre-orienterte Libertas sjefsideoleg, Hjalmar Hegge, solidariserer seg med friluftslivets aksjonister ved Mardøla og i Alta:

Demonstrantene i Sandgrovbøtne og Stilla er hverken rabulister eller oppviglere, men står med sine aksjoner i en etisk tradisjon som er dypt forankret i europeisk historie.

Også denne polen av friluftslivet utvikler en faglighet, men knyttet til pedagogiske oppgaver og problemstillinger. En fikk innpass særlig innen skoleverdenen, og ga ny aktualitet til den progressive pedagogikken fra mellomkrigstiden: Friluftsliv er ikke rekreasjon for å øke turtallet i samfunnsmaskineriet, eller å bøte på dens skader – men en vei til et nytt samfunn,

en ny vei til kunnskap og allsidig utvikling av menneskelige evner, og fremfor alt: et nytt forhold til naturen.

*

Da er vi ved vår egen tid og det *fraværende fellesprosjektet*. Selv om naturmøte selvsagt betyr mye for svært mange, er det neppe knyttet til et samlende fremtidsprosjekt i norsk samfunnsliv. For, vil jeg påstå, et slikt mangler.

Det er alvorlig. For det første er vi ekstremt dårlig rustet til at møte fremtiden. For det andre innebærer mangelen på samlende fellesprosjekter et meningstap for den enkelte.

Livsmening hører nemlig sammen med opplevelsen av at ens gjøren og laden bidrar til viktige felles mål. Dette er hemmeligheten bak folkebevegelsenes suksess. Jeg tror at et godt samfunn må by samlende – men ikke alltid konfliktfrie – prosjekter.

Det sies at vi er blitt altfor individualistiske for å samles om felles oppgaver. Kanskje er det omvendt: fordi felles prosjekter ikke blir formulert, er vi blitt henvist til å finne distraksjon fra spørsmålet om livsmening i det kommersielle tilbudet av individuelle nytelser og sterke sensasjoner.

For hva skal sies om dagens friluftsliv? Den Norske Turistforening rapporterer et rekordstort antall fotvandrere i fjellheimen. Samtidig – markeds- og media dominerer, med opplevelsesindustri og kommersialisering, spesialisering og utstyrskrevene former for utfoldelse. Hyttebygging forvandler hele bygder, og statsapparatet ønsker å avvikle de institusjoner som skal bremse og kontrollere. Friluftsliv avgir et betydelig økologisk fotavtrykk – en fjerdepart av nordmenns totale ressurskonsumpsjon, melder Vestlandsforskning. Politiske føringer for friluftslivet er motstridende og vasne, organisasjonene avspises med snuspenger og evner ikke å gi premisser for utviklingen. Forsking om trender, scenarioskriving og prognoser får *vikariere* som politiske målsettinger.

*

Hvordan er friluftsliv et samfunnsfenomen? Vi ynder å forestille oss, at når vi drar på fjellet, inn i skogen eller ut i skjærgården, da snur vi ryggen til sivilisasjonens fordreier og går for å møte tilværelsen slik den er i seg selv. Vi markerer skillet med å bruke spesielle klær og annet utstyr, og lever i en annen tid, fritiden, motsatsen til arbeidstiden.

Vi mennesker tenker i kontraster. I naturen møter vi samfunnet som negasjon. Gjennom friluftsliv har mennesker på en dialektisk måte forholdt seg til samfunnet. Dermed har friluftslivet fått en sosial funksjon, vært et refleksjonsrom, blitt tildelt oppgaver i samfunnsprosjektene, fått løse noen av tidens utfordringer. Og dermed har det også vært meningsfullt for den enkelte. Jeg tar poenget en gang til: også fordi friluftslivet har vært ideologisk ladet, har det vært meningsfullt for den enkelte.

Det norske samfunnet har gjennomgått radikale endringer. Dermed har også kontrastbildet, synet på naturen og naturmøtet, endret seg. Det er blitt nedlagt et imponerende ideologisk arbeid på å gjøre friluftslivet relevant gjennom å knytte det til tidens spørsmål. Nye legitimeringer har tatt form, og etablerte meningsmønster har fått nye uttrykk, blitt gjenbrukt og satt sammen i nye konstellasjoner.

Vår oppgave er å gjøre friluftslivet relevant for vår tids utfordringer. Da trengs ideologiske entreprenører mer enn kritiske forskere.

Kan vi vinne tilbake stillheten, langsomheten, enkelheten, naturgleden og den seriøse leken i friluftslivet? Og opplevelsesdybden, refleksjonsrikdommen? Kan vi drive tilbake det som truer friluftslivets kjerneverdier? For eksempel liberaliseringen av loven om motorisert ferdsel i utmark, som turer vinterviddas stillhet og storhet.

Det Sigmund Kvaløy Setreng kalte for samfunnets *skinnkomplekse tivolieffekt* – sansekilende kunstige opplevelser uten dybde – må ikke få dominere. Heller ikke profesjonsgruppers særinteresser, eller turistindustriens ønske om en utvikling som i alpelandene. Det er et paradoks at friluftslivet står sterkt kulturelt sett, men svakt politisk, institusjonelt og økonomisk. Friluftslivets organisasjoner må manne seg opp til å målbære friluftslivets *allmenninteresser*, ikke kun være et samarbeidsorgan organisasjonene imellom. En bør legge vekt ved egenverdiene i friluftslivet, så kommer nytteverdiene – som helseeffekter – som en bonus, men uten at vi omtaler naturen som enda et treningslokale å løpe seg svett i. Den verdinøytrale forvaltningsrasjonaliteten i naturvernapparatet må erstattes av en ærlig åpen verditenking. For også verditenking er tenking!

Det er kun måneder igjen til en ny kampanje *Friluftslivets År*. Kan vi by rasteplasser i tilværelsen for de meningsfulle samtaleene om hva som virkelig betyr noe, for oss, for våre barn, for Norge, for kloden? Kan vi bidra til et meningsfullt fremtidsprosjekt?

*

I mediasamfunnet er det viktigere å lyse med sitt ytre enn å varme med sitt innhold. Men leirilden både lyser og varmer!

Den mätta dagen, den är aldrig störst.
Den största dagen är en dag av törst.

Visst finns det mål och mening i vår färd –
men det är vägen som är mödan värd.

Det bästa målet är en nattlång rast,
där elden tänds och brödet bryts i hast.

På ställen där man sover blott en enda gång
blir sömnen ljus och drömmen full av sång.

Bryt upp! Bryt upp! Den nya dagen gryr –
Oändligt är vårt stora äventyr!

(Karin Boye)